

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ETNOLOGIJU I KULTURNU ANTROPOLOGIJU

Igor Ivko

**TERENSKI RAD – PRIJE I POSLIJE
BRONISLAWA MALINOWSKOG**

Diplomski rad

Mentor: dr.sc.Sanja Potkonjak

Zagreb, veljača, 2016

Izjava o autorstvu

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad “Terenski rad – prije i poslije Bronislawa Malinowskog” izradio potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice dr.sc.Sanje Potkonjak. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

U Zagrebu, _____

Potpis studenta

Sadržaj

1. UVOD	1
2. Kratak pregled konstituiranja antropologije kao znanstvene discipline	1
3. Preduvjeti za pojavu terenskog rada u antropologiji. Koncipiranje i razumijevanje “terena”	4
3.1. Biografiziranje jedne metodologije: W.H.R. Rivers	6
4. Pojava Malinowskog na antropološkoj sceni: (Paradigmatski obrat: uz razvoj koncepta terena u radu Bronislawa Malinowskog)	8
4.1. Epistemološke dvojbe uz rad B. M.: za reprodukciju antropologije kao znanosti	12
5. Međuratni period	15
6. Epistemološki obrat.....	16
7. Writing Culture	19
8. Kritika Writing Culture teorije	21
9. Dvojbe uz terenski rad (nakon Writing Culture debate)	22
ZAKLJUČAK.....	27
LITERATURA	28
SAŽETAK.....	30
ABSTRACT	30

1. UVOD

Intencija ovog rada je prikazati nastanak, konceptualizaciju, razvoj i mijene shvaćanja terenskog rada u antropologiji od njegovog konstituiranja početkom 20. stoljeća. Promjenom shvaćanja antropoloških predmeta proučavanja, zavisno o dominantnoj teorijskoj paradigmi (ili teorijskoj modi) rekonceptualizira se i poimanje terenskog istraživanja. Terenski se rad smatra distinktivnim i ekskluzivnim metodološkim oruđem kulturne antropologije.

Namjera mi je ocrtati kontekst za pojavu terenskog istraživanja, te početne ciljeve s obzirom na kontekst u kojem se zahtjev za istraživanjem javlja. Ključan je autor Bronislaw Malinowski, smatran začetnikom metode “sudjeljujućeg promatrača”, jednog od najvažnijih koncepata antropološke metodologije. Prikazom metodoloških zamisli Malinowskog, njegovih prethodnika i njegovih sljedbenika pokušat ćemo dati osnovu za shvaćanje ciljeva i (samo)razumijevanja antropologije u prvoj polovici 20. stoljeća.

Nakon “činjenično” postavljenog uvoda započinje problematiziranje koncepta terenskog rada, iznosi se pregled sumnji u spoznajne mogućnosti antropologije čiji je laboratorij teren, te ukazuje na problemska pitanja koja se u svom najradikalnijem obliku po prvi puta pojavljuju u zborniku *Writing Culture* (1986). Na koncu želimo preispitati jesu li se i autori iz *Writing Culture* zbornika uopće udaljili od zagovaranja korespondentnog reprezentiranja stvarnosti u etnografijama kojeg su pokušavali kritizirati. Nadam se da će nakon svega ostati argumenata za obranu od shvaćanja antropologije kao “nihilističkog Panglosa”¹.

2. Kratak pregled konstituiranja antropologije kao znanstvene discipline

Pišući o razvoju zapadnjačke egzotizacije Tibeta, Peter Bishop navodi kako je 19. stoljeće u Britaniji vrijeme snažnog razvoja geografske imaginacije.²

U tom se periodu mijenjala percepcija prema divljim krajolicima, prema istraživanju i prema putovanju. Također se utemeljuju mnoge intelektualne discipline u modernom obliku: geografija, arheologija, antropologija i komparativna religija (Bishop 1989:11).

¹Panglos je lik doktora iz Voltaireova *Candida*, sklon pretencioznim intelektualnim besmislicama (usp. Zorić 2004).

²Tri veoma signifikantna pojma za razmišljanje o začecima antropologije: “Britanija”, “19.stoljeće”, “imaginacija”.

Predmet našeg interesa, antropologija, smješta se pod kišobran prirodnih, društvenih i humanističkih znanosti (Stocking 1992:342).

Kod određivanja genealogije osnivača i utemeljitelja antropologije mišljenja povjesničara te znanstvene discipline nisu usuglašena. Tezu kako se začetke antropologije može locirati još u periodu antike, u Herodotovim pisanjima, oponenti smatraju pretjeranom. Jedan od argumenata je Herodotovo postajanje antropologom tek iz suvremene retrospektive³ (usp. Bošković 2010:29).

Pravnike i advokate Aleksandar Bošković navodi kao pripadnike profesije koja se danas rijetko dovodi u vezu sa antropologijom, no tokom 19.stoljeća, baš je ta profesija postavila osnove antropologije kao znanstvene discipline (kroz proučavanje odnosa među spolovima, pokušajima klasifikacije i interpretacije sistema nasljeđivanja i srodstva)⁴ (Bošković 2010:45). Kao dvije najznačajnije teorije koje su obilježile početke antropologije kao utemeljene znanstvene discipline navode se evolucionizam i difuzionizam⁵ (usp. Bošković 2010:89). Thomas Hylland Eriksen početke antropologije smješta između Napoleonovih ratova i 1. svjetskog rata (period od početka 19. stoljeća do prvog i drugog desetljeća 20. stoljeća). U tom je periodu nastala i moderna Europa, Europa sa institucijama kakve danas znamo (usp. Bošković 2010:89).

Još u 18.stoljeću došlo je do suštinske transformacije načina proizvodnje širom Zapadne Europe izazvanih pronalascima u sferi poljoprivrede i industrije, izumima poput parnog stroja i stroja za tkanje, a povećan je i broj seljaka bez zemlje.

Prve se željeznice grade tokom 30-ih godina 19. stoljeća⁶, a 1846. pojavljuje se telegraf, kao prvo sredstvo masovne komunikacije. Rezultat svih ovih procesa je i porast populacije.⁷ U tom se periodu javljaju i razvijaju dvije znanstvene discipline koje se bave proučavanjem ljudskih društava. Područje našeg interesa, antropologija (bavi se proučavanjem dalekih, egzotičnih, “drugih” i drugačijih kultura i civilizacija), te sociologija (bavi se prije svega

³ “Nemoguće je definirati točan trenutak kada antropologija počinje, međutim antropološke su ideje nastale davno prije uspostavljanja discipline” (Barnard 2011:48).

⁴ Alan Barnard smatra kako su za shvaćanje ideja koje su se pojavile u antropologiji, ključni pojmovi prirodnog prava i društvenog ugovora kako su formulirani u 17. i 18. Stoljeću. Stoga su plauzibilne tvrdnje kako su Montesquieu i Rousseau osnivači društvene znanosti. Ideja, kako utemeljenje antropologije proizlazi iz rasprave poligenista i monogenista na početku 19. stoljeća, također ima svoje zastupnike (Barnard 2011:48).

⁵“(A)antropološko je mišljenje u kasnom 19.stoljeću pokušalo supsumirati proučavanje ljudskih fenomena unutar pozitivističke prirodne znanosti” (Stocking 1992:351).

⁶ Pojave koje ovdje navodimo imale su značajan utjecaj na razvoj i kretanje antropologije, pa tako “arhetipska terenska situacija za britanske antropologe bila je različita od one Boasovske” jer “izgradnjom željeznice lakše je bilo putovati u Americi nego Britancima kojima je trebalo brodom nekoliko tjedana da dohvale udaljene krajeve imperija” (Stocking 1992:354).

⁷ Iz klasifikatorne i/ili genetičke točke gledišta glavno pitanje bilo je “Je li čovječanstvo jedno ili višestruko” (Stocking 1992:350).

specifičnostima “modernih” društava “odnosno procesa i praktičnih problema koji u njima nastaju (“urbanizacija”, “socijalni problemi”, “otuđenje”, “kohezija društva”) (Bošković 2010:90).

To je i period značajne zapadnoeuropske kolonijalne ekspanzije: europska kolonizacija Afrike započela je u 19. stoljeću, dok je u Americi kolonizacija započela u 16. stoljeću.⁸ Aleksandar Bošković primjećuje kako su “Svi najznačajniji sociolozi ovog doba Nemci ili Francuzi, a nešto kasnije i Amerikanci, s druge strane, svi najznačajniji antropolozi su Britanci, uz ponekog Amerikanca” (Bošković 2010:91).⁹

Pojava ranih antropologa (Eriksen ih naziva protoantropozima) u 19. stoljeću uvjetovana je fundamentalnim promjenama koje se pojavljuju u razvoju znanosti. Te promjene, prije svega određene su teorijom evolucije koja ima važnost “glavne paradigme za razumijevanje ljudskog društva prije funkcionalizma i relativizma” (Barnard 2011:50). Porastom podataka o pripadnicima drugih kultura evolucionizam je polagano gubio svoju snagu, te difuzionistička paradigma zadobiva primat.¹⁰ Evolucionizam i difuzionizam, dvije logički suprotne, ali i komplementarne perspektive, ovisile su jedna o drugoj kako bi se postiglo, u tom periodu pretendirajuće, cjelokupno objašnjenje povijesti ljudske kulture (Barnard 2011:86).

Difuzionizam je svoju važnost stekao u radovima njemačkih i austrijskih geografa-antropologa krajem 19. stoljeća. Taj je njemačko-austrijski difuzionizam posebno značajan za razvoj američke antropologije. U tom se razdoblju ističe ime William H.R.Riversa.¹¹

Njega, Aleksandar Bošković smatra jednim od najznačajnijih autora koji označavaju prijelaz od evolucionizma ka difuzionizmu. Rivers je odigrao važnu ulogu u uzdizanju antropologije do statusa znanosti. Rivers je istraživao među pripadnicima plemena Toda, na jugu Indije, što “predstavlja prvi primjer intenzivnog terenskog istraživanja (kasnije nazvano “istraživanje sa sudjelovanjem”) i ono će postati obrazac za sva kasnija slična istraživanja” (Bošković 2010:103).

⁸ “Od Alpskih vrhova do Arktika, od Tahitija do Tangiera, Europska se imaginacija proširila svijetom.(...) Ta globalna uključenost revolucionalizirala je europske koncepcije svijeta: kao fizičke, društvene, političke, spiritualne i estetske stvarnosti” (Bishop 1989:1).

⁹ “U obje je zemlje u pre-akademsko muzejskom periodu antropologija bila usmjerena prema kolekciji materijalnih objekata (da li artefakata ili kostiju) prenesenih iz prošlosti u sadašnjost - dramatičan preokret prema opservacijskom studiju ponašanja u sadašnjosti” (Stocking 1992:356).

¹⁰ Preteče difuzionizma mogu se pronaći u filološkoj tradiciji 18.stoljeća, kad su uspostavljene povijesne veze između svih jezika indoeuropske jezične obitelji (Barnard 2011:82).

¹¹ “Riversovo insistiranje na metodologiji i teoriji, uz značaj koji je posvetio organizaciji rada na terenu i institucionalizaciji antropologije kao naučne discipline, čini ga jednom od najznačajnijih figura u istoriji socijalne antropologije” (Bošković 2010:105).

U svrhu britansko-američkog ekvilibrija, važnog za obris vremena u kojem se konceptualizira kasnije definiran terenski rad, ukratko ćemo spomenuti još jednog pripadnika antropološkog panteona.

Franz Boas jedan je od najvažnijih antropologa s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Boas je osnivač i utemeljitelj američke antropologije. Sa njim je američka antropologija dobila “svoj program, svoj razvoj i svoje akademsko i institucionalno utemeljenje” (Bošković 2010:106). Područje antropološkog znanja Boas je definirao kao “biološku povijest čovječanstva u svim njezin raznovrsnostima”¹² (Stocking 1992:346) te je smatrao da “antropološko istraživanje mora biti zasnovano na empirijskim i deskriptivnim osnovama” (Bošković 2010:108). Koristio se metodom tzv. kulturnog partikularizma, a krajnji cilj etnografskog istraživanja prema Boasu je pribavljanje informacija i razumijevanje života pojedinca.¹³ Podijelio je antropologiju na četiri polja¹⁴ čime je postalo sve teže pronaći konzistentnu točku referencije kao paradigmatične ideje (Stocking 1992:345).¹⁵ Drugim riječima, antropološka se znanost počela dijeliti i specijalizirati prema određenim područjima i temama. Nakon stoljeća intenzivnog razvoja i širenja struke, kulturnoj, fizičkoj, arheološkoj i lingvističkoj antropologiji zajednički predmet istraživanja u uopćenom smislu jest čovjek, no metode ili predmeti kojim oni rješavaju i formuliraju svoje znanstvene probleme sasvim su različiti, te se teško može tvrditi status jedne znanosti.

3. Preduvjeti za pojavu terenskog rada u antropologiji. Koncipiranje i razumijevanje “terena”

¹²Antropološka dilema tog razdoblja bila je kako „pomiriti i opću ljudsku racionalnost i biološko jedinstvo čovječanstva sa “velikim prirodnim varijacijama kulturalnih formi” “ (Geertz u: Stocking 1992:347).

¹³ Boas je postavio temelje „za modernu antropološku koncepciju kulture kao pluralističke, relativističke i oslobođene biološkog determinizma” (Stocking 1992:353).

¹⁴Fizička antropologija, lingvistička antropologija, kulturna antropologija i arheologija.

¹⁵Kao najveću retrospektivnu ujedinenost diskursa koja se može obuhvatiti pod imenom “antropologija” Stocking pronalazi u zainteresiranosti za ljude koji su velik dio vremena bili stigmatizirani kao “divljaci” i koji su u 19. stoljeću bili isključeni iz ostalih znanstvenih disciplina. Proučavanje povijesti antropologije je prema njemu: “proučavanje pokušaja opisivanja i interpretiranja ili objašnjavanja “drugosti” populacija koje su Europljani sreli u svojim prekomorskim ekspanzijama” (Stocking 1992:347).

Već izdanjem *Notes and Queries*¹⁶ priručnika pokušalo se ranih 1870-ih promovirati preciznu antropološku opservaciju putnicima i omogućiti onima koji sami nisu antropolozi da pribave informacije koje su potrebne za znanstveni studij antropologije kod kuće. Ova se tradicija nastavlja na korake ostalih Viktorijanskih znanstvenika.

Tematiziranje načina na koji se teren i njegova konceptualizacija uvukao u obzor antropologije uvjetovano je okretanjem antropološkog pogleda prema empirijskom svijetu. Za George W. Stocking Jr. ovaj obrat označio je skretanje ka participacijskim paradigmama odnosno jasnom etnografiranju antropološke konceptualizacije znanja. Promatrajući britansku i američku antropološku tradiciju Stocking primjećuje kako je u obje zemlje antropologija u određenom trenutku postala etnografizirana.

Specifična antropološka metoda koja se u ranim danima pojavljuje pod nazivom etnografija denotira povezivanje prethodno odvojenih procesa prikupljanja podataka među nezapadnim narodima koji su obavljali učenjaci-amateri (tko se već našao na terenu) i teoretiziranja te s njim povezanog analiziranja u naslonjaču, koje su obavljali akademski antropolozi, u jednu cjelovitu profesionalnu djelatnost. Za Georga Marcusa i Michaela Fischera (Marcus, Fischer 2003) etnografija je istraživački proces u kojem antropolog pomno motri, bilježi, uključuje se u svakodnevni život druge kulture - iskustvo koje se označava kao metoda terenskog rada, te potom piše izvještaj o toj kulturi naglašavajući detaljan opis.

Terenski rad ili rad na terenu, odnosno pojam koji se u svojem metonimičnom obliku pojavljuje i kao “teren” – objašnjava se kao stjecanje empirijski utemeljenih iskustava iniciranih i posredovanih specifičnom vrstom “susreta” etnologa i njegovih interlokutora koji se odvija u naturaliziranom okolišu tuđih stvarnosti.

Terenski je rad, prema Stockingovom shvaćanju “subjektom značajne mitske elaboracije” (Stocking 1992:15). Zbog toga se u različitim nacionalnim antropološkim tradicijama i različitim vremenskim okvirima nalaze različite varijante toga utemeljujućeg mita. Primjerice, Stocking će navesti samo neke od njih pokazujući razvojnu logiku implementacije i posljedične dominacije empirijske paradigme u etnografiji.

Konstitutivnost *Notes and Queries* za promociju terenske paradigme u antropologiji prepoznaje i Henrika Kuklick (2011). Za nju je paradigmatški zaokret započeo sa

¹⁶ Prvo izdanje ovog priručnika pojavilo se 1857. Godine. Sam priručnik postao je autoritativan tekst na polju metoda te je gotovo cijelo stoljeće dominirao terenskim radom. Ukupno je doživio 4 izdanja (Eriksen ,Nielsen 2001:25).

rekonceptualizacijom figure antropologa epistemološkom smjenom ideje. Bilježeći pad intelektualne tradicije koja je u filološki orijentiranim tradicijama dominirala do kasnog 19. stoljeća Kuklick zamjećuje da su u počecima antropologije istraživači iz naslonjača bili visoko intelektualno pozicionirani. Terenski je rad u tom periodu konotirao fizičku zahtjevnost i prljavštinu, te stoga imao nizak status. Kuklick će također zabilježiti negativnu stereotipizaciju terenskog rada zajedno s izostankom kulturnog prestiža u bavljenju terenom. Predodžbe o terenskom radu u tom su razdoblju vezane uz ljude koji su za život zarađivali kao istraživači terenci te su obuhvaćale niz negativnih konotacija. Jedna od njih očitovala se u slabijem vrednovanju takvih istraživača zbog toga što su im interesi smatrani komercijalnim.

Osvajanjem teritorija pomoću različitih komunikacijskih sistema (telegrafa, morskih i cestovnih prometa, novih željeznica) terenski je rad polako mijenjao svoj status i postajao predmetom poštovanja (Kuklick 2011). U to se vrijeme, dakle, polagano kreirala metoda (pomoću različitih ekonomsko-političko-geografsko-povijesnih promjena) koja će omogućiti pojavu “usamljenog etnografa” (eng. *Lone ethnographer*) kao antropološkog istraživačkog instrumenta. Kuklick o pacificiranim kolonijama piše kao gotovo o jednim mjestima na kojima su prirodoslovci počeli istraživati. Profesionalni prirodoslovci postali su terenski radnici (Kuklick 2011).

3.1. Biografiziranje jedne metodologije: W.H.R. Rivers

Kako bi kontekstualizirali dostignuća Bronislawa Malinowskog ukratko ćemo pregledati evoluciju “intenzivnog proučavanja” koju izjednačujemo s idejom terenskog rada. Thomas Hylland Eriksen spominje slabo znanu iznimku da je ruski etnograf Nikolai Nikolajevič Miklukho-Maklai 1871. obavljao 15-mjesečni terenski rad na obalama Nove Gvineje. Dakle, 40 godina prije Bronislawa Malinowskog (Eriksen, Nielsen 2001:24). No ipak, ono što se podrazumijeva pod nazivom terenski rad kao distinktivna antropološka karakteristika pojavljivalo se tek početkom 20. stoljeća.

Alfred Cort Haddon¹⁷, organizator je Cambridge antropološke ekspedicije u Torresov tjesnac i na Novu Gvineju 1898/1899. godine. Za tu se ekspediciju vežu počeci organiziranog rada na terenu, te put prema profesionalizaciji antropologije¹⁸ (Bošković 2010:102).

Iako Edwarda Westermarcka (čiji je student bio Malinowski), Bošković navodi kao jednog od prvih znanstvenika koji su inzistirali na važnosti rada na terenu, Riversa možemo smatrati prvim teoretičarom onoga što je kasnije postao metodološki standard za terenske istraživače (vidi Bošković 2010:101; Kuklick 2011). Rivers je priređivač četvrtog izdanja (1912.) *Notes and Queries* priručnika kojeg su britanski etnolozi i antropolozi koristili na terenu kao metodološko pomagalo. Na Trobrijandske otoke, taj je priručnik nosio i Bronislaw Malinowski. Rivers je inzistirao da etnolog (koji nije niti kolonijalni administrator niti svećenik) treba istraživati na jednoj lokaciji, duži vremenski period (barem godinu dana), važno je naučiti jezik lokalne zajednice, upoznati stanovnike proučavanog mjesta - i to je razlog za poželjnost proučavanja u zajednicama sa manjim brojem stanovnika (usp. Stocking 1992).

Rivers je smatrao kako će “njegove metode omogućavati [stvaranje] baze za pouzdane rekonstrukcije glavnih povijesnih sekvenci društvenog razvoja ljudi” (Stocking 1992:34). Svoju je genealošku metodu vidio kao rješenje za svaki etnografski problem što je opažatelju omogućavalo “da proučava apstraktne probleme (...) formulira[ti] zakone koji reguliraju živote ljudi koje oni vjerojatno nikad nisu formulirali samima sebi, sigurno ne sa jasnoćom i određenošću koju imaju na umu oni trenirani u kompleksnijoj civilizaciji” (Stocking 1992:34).

U već spomenutom istraživanju koje je Rivers obavljao 1902., među pripadnicima plemena Toda, svoje je rezultate prezentirao kao “demonstraciju antropološke metode” u “sakupljanju” i “bilježenju” etnografskog materijala (Stocking 1992:36). Rivers je tokom godina prerađivao koncepciju intenzivnog terenskog studija, te bi prema njegovom shvaćanju

¹⁷ Alfred Cort Haddon, zoolog, etnolog i antropolog. Bio je prvi predavač etnologije na Cambridge-u i ključna je figura procesa konstituiranja terenskog rada kao antropološke metode. Za etnografski se rad zainteresirao prilikom obavljanja zoologijskog istraživanja. Planirao je Torres ekspediciju kao idealni terenski projekt, u kojem bi sudionici pokrivali sve aspekte urođeničkog života (etnografiju, psihologiju, lingvistiku, fizičku antropologiju i muzikologiju (Eriksen, Nielsen 2001:26).

¹⁸ Cilj je ekspedicije bio prikupljanje podataka o tradicionalnim populacijama otoka na tom području. U istraživanje uključeno je i nekoliko antropologa. Suprotno od kasnijeg britanskog ideala terenskog rada, Torresova je ekspedicija bio kolektivni napor gdje su istraživači različitih disciplina proučavali različite aspekte lokalne kulture. Njihov je rad imao veliki utjecaj na rađanje britanske socijalne antropologije (Eriksen, Nielsen 2001:26).

pojedinačni istraživač trebao raditi sam.¹⁹ Ozakonjenje i utjelovljenje Riversovih ideja donijela je pojava Bronislawa Malinowskog koji je te ideje provodio na terenu.

U tom razdoblju dolazi do promjene u koncepciji etnografove uloge od istraživača do sudionika u seoskom životu. Bilo je potrebno i pomicanje u teoretskoj orijentaciji, jer “tako dugo dok je cilj antropologije bio da nas uči povijesti čovječanstva - jurnjava seoske aktivnosti može jedino posredovati prije nego li biti od intrinzičnog interesa” (Stocking 1992:39).

4. Pojava Malinowskog na antropološkoj sceni: (Paradigmatski obrat: uz razvoj koncepta terena u radu Bronislawa Malinowskog)

Bronislaw Malinowski i njegova terenska istraživanja „predstavljaju mitski topos antropološke teorije i metodologije, funkcionišu kao jedna od svega nekoliko gromada (uz Boasa, Levi-Strosa, Gerca i još ponekog izvan discipline popularnog autora) na kojima se interdisciplinarni autoritet discipline gradi već decenijama” (Milenković 2010:74), i “bez njegovih emancipativnih uvida danas ne bi disciplinu pojmi tako kako je pojmi”, pa suvremeni etnografski teren nazivamo “teren nakon Malinowskog” (Potkonjak 2014:9). Stocking smatra kako je Malinowski uspio vrednovati autoritet svoje metode među čitateljima i etnografskim zanatlijama, učinio validnim svoj terenski kao i onaj “moderne antropologije”, te se učinio glasnogovornikom metodološke revolucije unutar antropologije i neantropološke intelektualne zajednice. Time Malinowski postaje arhetipski terenski radnik (Stocking 1992:57).

Malinowski je bio svjestan situacije u kojoj se antropologija već na samom svojem institucionalnom početku nalazi (pred-smrtno stanje koje traje do danas). U predgovoru *Argonautima zapadnog pacifika* piše:

“Etnologija se nalazi u tragi-komičnom, da ne kažem tragičnom položaju, jer upravo u trenutku kada ona počinje da dovodi u red svoju radionicu, kovati svoje prikladno oruđe kako bi spremna započela određeni zadatak, materijal njezina proučavanja nestaje beznadežnom brzinom. Sada, kada su metode i ciljevi znanstvenog polja etnologije

¹⁹Intenzivni je rad onaj: “u kojem radnik živi godinu ili više među zajednicom od možda 400 ili 500 ljudi i proučava svaki detalj njihova života i kulture; u kojem on zna svakog člana zajednice osobno, u kojem nisu važne opće informacije, već proučavanje svakog pojedinačnog oblika života i običaja u konkretnom detalju i na vernakularu” (Stocking 1992:39).

oblikovani, kada su ljudi potpuno pripremljeni za započeti rad, putuju u divlje zemlje i proučavaju urođenike - ovi umiru pred našim očima” (Malinowski 1979:XI).

Ono što Stocking naziva “teoretskim oboljenjem” u britanskoj antropologiji potaklo je traganje za novim etnografskim kategorijama i novim podacima koji ne bi bili opterećeni teoretskim pretpostavkama (Stocking 1992:41). Period je to krizne situacije evolucijske teorije, kad se počelo tragati za načinima sakupljanja “konkretnih činjenica” nekontaminiranih europskim evolucijskim apstrakcijama koje su postale problematične (Stocking 1992:38). Važnu je ulogu u tom transformativnom procesu imao spomenuti Rivers, pod čijim je metodološkim utjecajem Malinowski na početku svojih istraživanja na Trobrijanskim otocima²⁰:

“[Ž]elio sam razviti principe ‘genealoške metode’ u širu i ambiciozniju šemu nazvanu ‘metoda objektivne dokumentacije’”²¹ (Malinowski prema Stocking 1992:45).

U *Argonautima zapadnog Pacifika*, Malinowski spominje kako je znanstvena antropološka metoda razvijena u najvećem obimu u radu dr. Riversa (Kuklick 2011). Metoda u kojoj je “sakupljanje konkretnih podataka o različitim stvarima glavna svrha terenske metode. Dužnost nije nabrojiti samo nekoliko primjera, već iscrpiti što je više moguće slučajeva i(...) materijal istraživanja (...) treba biti transformiran u dijagram, plan, iscrpnu tablicu slučajeva (...) U istraživanju rodoslovlja, praćenje odnosa u konkretnim slučajevima prirodno vodi do konstrukcije genealoških tablica” (Malinowski 2013:14).

Henrika Kuklick navodi kako je na terenu Malinowski konzultirao Riversove tekstove, dopisivao se sa njim i preveo njegove upute u djelovanje — ovladao je lokalnim jezicima, dijelio prevodilačke usluge, ispunjavao Riversove naredbe o nenametljivosti koliko je moguće, i družio se sa urođenicima kao osobama, prepoznajući značajne varijacije među njima. Rivers je za Malinowskog bio svetac zaštitnik na terenu (Kuklick 2011).

No, već i prije proslavljenih Trobrijanskih otoka, pri istraživanju na otoku Mailu, Malinowskijev se pogled na metodu razlikovao od onog postuliranog u *Notes and Queries* priručniku (Stocking 1992).

²⁰ U periodu od 1915. do 1918. Malinowski je sve zajedno na Trobrijanskim otocima proveo dvije godine. Nakon povratka u Europu piše *Argonaute Zapadnog Pacifika*, vrlo vjerojatno najrevolucionarniju knjigu u povijesti antropologije.

²¹ U uvodu u *Argonaute zapadnih Pacifika* Malinowski sažima ključnu točku metode tvrdeći kako “svaki fenomen mora biti proučavan u najširim mogućnostima konkretne manifestacije; svaki dio proučava se iscrpnim istraživanjem detaljnih primjera(...) ta metoda može se zvati *metoda statističke dokumentacije pomoću konkretnih dokaza*” (Malinowski 2013:17).

Malinowski je u pristupu istraživanju pripremila se platforma za izmjenu etnografske uloge koja se sada osim one istraživačka sastojala i od sudioničke. Stoga će učenje domorodačkog načina ponašanja u svakodnevnim osobnim i društvenim susretima utjecati na spoznaju njihovog mišljenja i snova. Obaveza antropologa da u potpunost prihvati strani životni stil osiguravala im je opazajni legitimitet koji nedostaje običnom promatraču, primjerice putopiscu jer je “znanstveni rad daleko iznad najboljih amaterskih radova (...) u prezentaciji intimnih dodira urođeničkog (...) bliskog jedino kroz blizak kontakt sa urođenicima, kroz duži vremenski period (Malinowski 2013:20) osim toga, način na koji moji bijeli kazivači govore o urođenicima i tumače njihove poglede, način je netreniranih umova, nenaviknutih formuliranju svojih misli konzistentno i precizno. I većinom su bili oni sklonih i predrasudnih stavova neizbježno prisutnih kod praktičnog čovjeka, da li administratora, misionara ili trgovca” (ibid.: 13).

Ideja koja stoji iza metode “sudjelujućeg promatrača” jest dijeljenje svakodnevice sa ljudima koje se proučava, sa što je većom mogućom participacijom u njihovim životima i aktivnostima (Eriksen, Nielsen 2001:43) što se postiže povremenim “odlaganjem kamere, bilježnice i olovke i pridruživanju onome što se događa” (Malinowski 2013:21). Malinowski je smatrao kako se kvalitetno istraživanje može provesti strpljivim i sistematičnim primjenjivanjem brojnih pravila “zdravog razuma i dobro poznatih znanstvenih principa”, te navodi metodološke principe grupirane u tri glavna područja. Najprije, “istraživač mora posjedovati prave znanstvene ciljeve i poznavati vrijednosti i kriterije moderne etnografije” (...) “treba se dovesti u dobre uvjete za rad, tj. živjeti bez prisutnosti ostalih bijelaca, direktno među urođenicima” (...) “on mora primijeniti brojne posebne metode sakupljanja, upravljanja i sređivanja dokaza” (Malinowski 2013:6).

Terenski rad, smatra Malinowski, sadrži ekskluzivne interpretacije kaotične društvene stvarnosti, podređene općim pravilima (Stocking 1992:45), te je “etnologija uvela zakon i red u ono što se činilo kaotičnim i grotesknim. Transformirala je senzacionalne, divlje i nepristupačne svjetove ‘divljaka’ u brojne dobro uređene zajednice vođene zakonom, koji se ponašaju i razmišljaju prema konzistentnim principima” (Malinowski 2013:9-10). Malinowskom je znanstvena potvrda i “znanstveni tretman” (Malinowski 2013:12) ključni preduvjet za odvajanje etnologije i terenskog rada treniranih znanstvenika od neznanstvenih zaključaka i pristupa koji su urođenike prezentirali kao “izobličene, dječje karikature ljudskih bića” (Malinowski 2013:11).

Takve je pristupe “ubila znanost” (ibid.). Još jedna od razlika između antropologa i ne-antropologa je što će antropolozi posvetiti mnogo vremena istraživanju, posvećeni samo tom zadatku na “pedantno sistematični i metodološki način” (Malinowski 2013: 12).

Za Kuklickovu Malinowskijeva se metoda sastoji u upotrebljavanju nečijeg cijelog osobnog života kao znanstvenog instrumenta (Kucklick 2011), mada Malinowski izražava dvojbe u pogledu podesnosti nečijeg karaktera s predviđenom metodom sudjelujućeg promatrača, te piše kako nije siguran “ako je to jednako lagano za sve - možda je slavenska priroda plastičnija i po prirodi više divlja od one zapadnih Europljana - no, premda stupanj uspjeha varira, svatko može pokušati” (Malinowski 2013:21).

Na nivou metodološkog principa Malinowski je inzistirao na kritičkoj važnosti “osobnog prijateljstva kako bi se potaknulo međusobno povjerenje i ponavljanje intimnog čavrljanja” (Stocking 1992:49). Malinowskijev je metodološki ideal, onaj utemeljen na Mailu: raspravljanje, pričanje sa jednim ili više kazivača zajednički doživljene aktivnosti ili događaja - jedino tako se može “integrirati urođeničko ponašanje u urođenički značaj” (Stocking 1992:49).

Malinowski je smatrao kako je samo ispitivanje urođenika o običajima i vjerovanjima nedostatno “jer nikad ne razotkriva njihovo stajalište kao što se to dešava tokom diskusije o činjenicama povezanih sa direktnim opažanjem običaja, ili sa konkretnim slučajem u kojima se materijalno pojavljuju oba djela” (Stocking 1992:49). Cilj etnografskog terenskog rada, prema Malinowskom, postiže se kroz tri područja: “1. organizacija plemena, anatomija njegove kulture mora biti pouzdano i jasno opisana (...) metodom konkretne, *statističke dokumentacije*. 2. unutar tog okvira *imponderabilije svakodnevnog života i tip ponašanja* mora biti ispunjen. Oni moraju biti sakupljeni minucioznim i detaljnim opažanjima, u obliku svojevrsnog etnografskog dnevnika, što se postiže bliskim kontaktom sa urođeničkim životom. 3. Kolekcija etnografskih izjava, karakterističnih narativa, tipičnih izražavanja, folklornih predmeta i magičnih formula, moraju biti predloženi kao *corpus inscriptionum*, kao predmeti urođeničkog mentaliteta” (Malinowski 2013:24).

Ovi ciljevi služe postizanju krajnjeg cilja, “hvatanju rođeničke točke gledišta, njegovih odnosa prema životu, shvaćanje *njegove vizije njegovog života*” (Malinowski 2013:25).

Krajnja Malinowskijeva antropološka ambicija jest postajanjem Conradom antropologije (Stocking 1992:51).

4.1. Epistemološke dvojbe uz rad B. M.: za reprodukciju antropologije kao znanosti

U ovom poglavlju namjera nam je prikazati epistemološke dileme Malinowskog prilikom terenskog rada i pokušavanja uobličavanja konzistentne teorije i metodologije. Malinowski je bio svjestan jaza između “grubog materijala informacije (...) i finalnog autoritativnog prezentiranja rezultata (...) problem je bio kako ‘uvjeriti svoje čitatelje’ da im etnografska informacija nudi ‘objektivno postignuto znanje’ a ne jednostavno ‘subjektivno formiranu ideju’” (Stocking 1992:51).

Malinowski piše u *Dnevniku*: “Nisam imao razloga da budem zadovoljan sobom. Posao koji radim je neka vrsta opijata, a ne kreativno izražavanje. Ništa me ne potiče na etnografska istraživanja... Morat ću da se snađem u svemu ovome” (Malinowski u: Geertz 2010:87).

Bronislaw Malinowski i njegova terenska istraživanja „predstavljaju mitski topos antropološke teorije i metodologije, funkcionišu kao jedna od svega nekoliko gromada (uz Boasa, Levi-Strosa, Gerca i još ponekog izvan discipline popularnog autora) na kojima se interdisciplinarni autoritet discipline gradi već decenijama” (Milenković 2010:74), i “bez njegovih emancipativnih uvida danas ne bi disciplinu pojмили tako kako je pojмимо” (ibid.).

Stocking smatra kako je Malinowski uspio vrednovati autoritet svoje metode među čitateljima i etnografskim zanatlijama, učinio validnim svoj terenski kao i onaj “moderne antropologije”, te se učinio glasnogovornikom metodološke revolucije unutar antropologije i neantropološke intelektualne zajednice. Time Malinowski postaje arhetipski terenski radnik (Stocking 1992:57).

Malinowski se u mnogobrojnim kasnijim istraživanjima i iščitavanjima pokazuje kao refleksivan antropolog koji nije nepokolebljivo uvjeren u neupitnu antropološku metodu svjestan udaljenosti između terenskih podataka i krajnjeg rezultata istraživanja:

“Na terenu se čovjek mora suočiti sa haosom činjenica, od kojih su neke tako sitne da deluju beznačajno; druge su toliko krupne da ih je teško obuhvatiti jednim sintetičkim pogledom. Ali u ovoj sirovoj formi one uopšte nisu naučne činjenice; one su apsolutno fluidne i mogu se fiksirati samo tumačenjem, shvatajući ih sub specie aeternitatis, uviđanjem onoga što je u njima suština i fiksiranjem te suštine. Samo su zakoni i uopštavanja naučne činjenice, a terenski rad se sastoji samo i isključivo u tumačenju

haotične društvene stvarnosti, u njenom podvrgavanju opštim zakonima” (Malinowski u: Geertz 2010:96).

Naizgled nezanimljive imponderabilije postaju važne u finalnoj prezentaciji istraživanja utjelovljenoj u tekstu:

“Ogroman je put od gluvarenja s esencijalnim divljakom među lozom i koralima u neurednom jamovom vrtu, do brušenja odmerene, zakonomerne društvene stvarnosti u aeternitas odeljcima (...) put od neobrađene građe obaveštenja - u obliku u kom se pojavljuje pred naučnikom...kaleidoskop plemenskog života...do konačnog merodavnog iznošenja rezultata” (Geertz 2010:97).

Problem je, smatra Geertz, “kako predstaviti proces istraživanja u proizvodu istraživanja (...). Kako uvesti autora koji je ‘ja’ što svedoči, u priču koja oslikava ‘njih’” (Geertz 2010:99).

Stocking tvrdi kako je Malinowski bio svjestan da je etnograf literarni zanatlija²², iako mu je eksplicitni model porijeklom iz znanosti. Jedan od Malinowskijevih glavnih problema bio je da se istraživanje može napraviti i da je on to napravio, te vlastito iskustvo mora postati iskustvo čitatelja, te čitatelji uzimaju udjela “u autoritetu koji je njegovo iskustvo legitimiralo (...) i spremni smo vjerovati da smo pogledali i ‘njihovu viziju svijeta’ i ‘stvarnost koju diše i po kojoj žive’” (Stocking 1992:52).

Etnografova se pozicija i moć (koja će za šezdesetak godina od objavljivanja *Argonauta* doći pod znak pitanja i opsesivnog samoreflektiranja) sastoji u tome da on zna stvari o tome koje oni koje istražuje nikad neće znati, i na svjetlo iznosi fenomene skrivene i od onih kojima su se dogodili. Malinowski je želio legitimirati metodu za koju bi se debitanti u antropologiji mogli uloviti pri čemu su mu uzori (kao i izvor frustracija) prirodne znanosti:

“Rezultati naučnog istraživanja u bilo kojoj grani znanja trebalo bi da budu izneseni na potpuno jasan, i, iznad svega, obuhvatan način. Niko ni u snu ne bi uvažio eksperimentalna otkrića u fizici ili hemiji ukoliko bi bila bez detaljnog objašnjenja svih okolnosti eksperimenta; tačnog opisa korišćene opreme; načina na koji su posmatranja obavljena i njihovog broja; izveštaja o vremenu koje im je posvećeno, kao stepena približnosti sa kojom je vršeno merenje... Smatram da su od nesumnjive naučne vrednosti samo oni etnografski izvori kod kojih možemo jasno povući granicu između rezultata

²²Geertz smatra kako „usvojiti u suštini biografsku koncepciju Bivanja Tamo(...)znači usvojiti i ispovedni pristup gradnji teksta” (Geertz 2010: 99).

neposrednog posmatranja i urođeničkih izjava i objašnjenja, na jednoj strani, a, na drugoj, autorovih zaključaka” (Malinowski u: Geertz 2010:97).

Prema Malinowskijevom shvaćanju treba “zgrabiti neposredan doživljaj sa žarom pesnika i apstrahovati od njega sa žarom anatoma” (Geertz 2010:95).

Skoro četiri desetljeća Malinowskijev je mitski karakter funkcionirao kao podrška etnografskom istraživanju, no etnografova je situacija izmjenom kolonijalnih okolnosti fundamentalno promijenjena. Najprije pojavom *Dnevnika* poljuljan je Malinowskijev status “neutralnog” promatrača i znanstvenika. Prema Geertzovim riječima *Dnevnik* uznemiruje zbog onoga što kazuje o “bivanju tamo”²³ (Geertz 2010). Geertz je 1967. godine, nakon objavljivanja *Dnevnika* napisao članak²⁴ u kojem o radu Malinowskog (nakon objavljivanja *Dnevnika*) ne misli nimalo laskavo:

“Pretenciozno, plitko, nesustavno, pojednostavljeno, predugo, intelektualno provincionalno, na neki način čak i nepošteno, on je, nekako, uspostavio odnos sa urođenicima (...) za disciplinu koja sebe smatra tolerantnom, najneprijatnije je otkriti da je njezin arhetipski terenski radnik (...) bio čangrizav, preokupiran sa sobom, hipohondričan narcis, čiji su osjećaji prema ljudima sa kojima je živio bili ograničeni do ekstrema” (Geertz 1967).

Iako se čitanju *Dnevnika* treba pristupati sa opreznom sviješću da nisu bili namijenjeni objavljivanju, Malinowskijeve osjećaje “ograničene do ekstrema” možemo vidjeti u bilješci iz 4.7.1914. kad prvi puta susreće ne-Europljane: “Crni majmuni imitiraju Europljane u tramvaju i izazivaju u meni osjećaj superiornosti bijele rase” (Kolankiewicz 2003:29) i “skupina zbrkanih (fuzzy-headed) divljaka u vladinim uniformama izazivaju u meni ‘Sahib’²⁵ osjećaje.” (Malinowski 1989:8). Malinowski je svojim *Dnevnikom* “uništio krajnjeg idola, i onog kojeg je sam stvorio: terenskog radnika sa izvanrednom empatijom za urođenike” (Geertz 2010:16).

Ono što se pokazuje u *Dnevniku*, a bitno je za epistemologiju antropološkog istraživanja jest da “postoji još mnogo toga, osim domorodačkog života, u šta bi se moglo zaroniti, ako se etnografiji pristupi po principu totalnog zagnjurivanja. Postoji krajolik. Postoji izolacija. Postoji lokalna populacija Evropljana (...). Reč je o tome da se mora živeti višestruki život: u isti mah ploviti na više mora” (Geertz 2010:92). Teškoću odabira materijala o kojima će se pisati i koji će

²³Marta Kolankiewicz smatra kako *Dnevnik* reflektira “imperijalističku nostalgiju modernih” (Kolankiewicz 2003).

²⁴Članak je izašao u New York Review of Books pod nazivom “Under the Mosquito Net”.

²⁵ U Indiji počasna titula i naziv za bijelca: Englez, Europljanin, gospodin.

biti predstavljeni u finalnom tekstu Malinowski iznosi u Dnevniku: “Život koji leži ispred mene je opalescentno svjetlucanje mnogobrojnih boja. Neke me stvari privlače. Druge su mrtve” [13 XI 1917] (Malinowski 1989).

5. Međuratni period

U ovom poglavlju namjera je navesti najvažnije anglosaksonske antropologe i teoretičare međuratnog razdoblja, te ocrtati glavne predmete interesa antropologije tog doba. Zbog kratkoće priloga “druge antropologije” ćemo ostaviti po strani.

U međuratnom periodu britanska je antropologija prošla kroz dvije faze: u prvom je periodu dominantna detaljna etnografija s regionalnim naglaskom na Pacifik dok je druga faza usmjerena na Durkheimovu strukturalnu analizu s naglaskom na Afriku (Eriksen, Nielsen 2001:45). Važna osoba tog međuratnog perioda svakako je Alfred Radcliffe-Brown. Putovao je svijetom i tamo gdje bi dolazio osnivao katedre za antropologiju.²⁶ Za razliku od Malinowskog, Radcliffe-Brown je isticao društvo naspram individue, što će imati utjecaja i na teoretske interese i na etnografske pristupe sljedeće generacije (Barnard 2011:119). Teoretičar i povjesničar antropologije, Alan Barnard smatra kako je u odnosu na Malinowskog, Radcliffe-Brownovo teoretiziranje bolje prošlo, no njegova vizija “prirodne znanosti o društvu” analogne biološkim znanostima, zasnovane na terenskom radu, komparativnoj metodi i durkheimovskoj sociologiji “nikad nije urodila plodom” (Barnard 2011:129). Malinowski i Radcliffe-Brown, autori su koji su modernoj antropologiji dali suštinsko i praktično teorijsko utemeljenje, te će funkcionalizam i strukturalni funkcionalizam, čiji su oni utemeljitelji dominirati socijalnom i kulturnom antropologijom u sljedećih pola stoljeća (Bošković 2010:139).

U klasičnom periodu antropologije (1925.-1965.) središnju ulogu ima terenski rad kao certificirajući kriterij članstva u antropološkoj zajednici te isti postaje najdistinktivnije obilježje angloameričke antropologije (Stocking 1992:357). U Americi je četverolisni ideal još neko vrijeme držao primat, dok se u Europi antropologija uglavnom odnosila na fizičku antropologiju. Do sredine 20. stoljeća etnološka je tradicija bila strogo difuzionistička i historijska. Nakon utemeljenja Instituta za etnologiju 1920. u Francuskoj se nije razvila moderna etnografska

²⁶ U Cape Townu (1920-1925) Sydneyu (1926-1931) Chicagu (1931-1937) i Oxfordu (1937-1946).

tradicija. Do 1982. u Francuskoj je prevladavao američki model. U tom razdoblju dolazi do internacionalizacije angloameričke tradicije te su nakon 2. svjetskog rata internacionalni kongresi antropoloških i etnoloških znanosti održavani na regularnoj bazi. U periodu internacionalizacije antropologije događale su se promjene na globalnom nivou što je mijenjalo situaciju na terenu s obzirom na dotadašnju uobičajeni predmet antropoloških istraživanja, o čemu Stocking govori kao o nestanku “divljaka” pod utjecajem kolonijalne ekspanzije (Stocking 1992:358). Drugim riječima, posljedica kolonijalne ekspanzije dovela je do nestanka glavnog predmeta proučavanja antropološke znanosti, budući da je pod zapadnjački nadzor stavljen svaki kutak zemlje. Stocking smatra kako su kategorije poput “divljak” nakon 1930-ih postale problematične, posebice od trenutka kada se istraživanja počinju provoditi u kompleksnijim društvima (Stocking 1992:358).

Ljudi i zajednice koje su antropolozi dotad tradicionalno proučavali postali su djelom “novih nacija” prolazeći kroz brze sociokulturne promjene. Stocking smatra kako se:

“u politički napetom kontekstu glavnih epizoda postkolonijalnog rata, razvilo (...) nešto što se naziva “krizom antropologije” (Stocking 1992:358), te se “osjećaj pobolijevanja raširen u humanističkim znanostima manifestirao (...) na različite načine - supstancijalno, ideološki, metodološki, epistemološki, teoretski, demografski i institucionalno” (Stocking 1992:358).

Pod utjecajem snažnih društvenih promjena postalo je nerealno očekivati otkrivanje “čistog, nekontaminiranog evropskog drugog, kao privilegiranog samostalnog fokusa antropološkog istraživanja - niti je takvo istraživanje moglo biti shvaćeno kao etički neutralno ili nevino s obzirom na političke posljedice” (Stocking 1992:359). Dovedene su u pitanje i metodološke i epistemološke pretpostavke tradicionalnog etnografskog terena. Pojavljuju se radikalni zahtjevi za reinvencijom antropologije. Nakon 1960-ih, smatra Stocking, postalo je jasno kako je klasični period antropologije završio i da se uobičajeni poslovi postklasične antropologije značajno razlikuju s obzirom na prijašnje razdoblje (Stocking 1992:359).

6. Epistemološki obrat

Clifford Geertz kraj kolonijalizma detektira kao vrijeme u kojem se radikalno izmijenio odnos između onih koji pitaju i promatraju i onih koji su pitani i promatrani. U tom se periodu

pojavljuje smanjivanje povjerenja u “sirovu činjenicu, utvrđene postupke i nesituirano znanje u humanističkim naukama, a zapravo u nauci uopšte, izmenilo je, ništa manje radikalno, koncepcije ispitivača i posmatrača o tome šta oni pokušavaju da rade” (Geertz 2010:150). Prema Geertzu suvremeni je antropolog u dilemi u pogledu retoričkog cilja, tako da nije siguran koga treba uvjeriti sa svojim radovima, Afrikaniste ili Afrikance i na koje načine (ibid.: 151). No, što god etnografija bila, smatra Geertz, ona je prije svega predstavljanje sadašnjeg, životna snaga stavljena u riječi (ibid.: 163). Etnografija je pokušaj da se reprezentira jedan način života u kategorijama drugog. Svijet u kojem su radili Claude Lévi-Strauss, E.E. Evans-Pritchard, Bronislaw Malinowski i Ruth Benedict, svijet je odijeljenih razlika, dok su E.B. Tylor, Lewis H. Morgan, James Georg Frazer i dr. radili u svijetu ogromne dihotomije između civiliziranog i divljeg koje je moguće unaprijediti pomoću civiliziranog (ibid.:167). Nešto novo se pojavilo na “terenu” i “akademiji” isto tako se nešto novo mora pojaviti i u knjigama gdje osim teorije i metodologije svoje mjesto moraju dobiti i načini kako antropologija postiže svoje efekte²⁷ (ibid.:168).

1979. godine izašla je knjiga francuskog filozofa Jean-Francois Lyotarda, *Postmoderno stanje* u kojoj postmodernizam pojednostavljeno definiše kao “nepovjerenje prema narativima” (Lyotard 2005). Spomenuto nepovjerenje antropologiju dotiče kroz gubljenje legitimiteta vodećih paradigmi modernističke antropologije kao što su funkcionalizam, strukturni funkcionalizam i strukturalizam. Gordana Gorunović smatra kako :

“Premise antropološkog modernizma, kao što su oštre i jasne distinkcije između modernosti i drugih načina života, između subjekta i objekta, posmatrača i posmatranog (aktivan terenski istraživač vs. pasivan informant), ideje ‘primitivizma’ (tradicionalna društva i kulture kao stabilne integrisane celine) i bezvremenosti (etnografska reprezentacija proučavanog društva kao, npr., ‘nuersko društvo’, a ne ‘Nueri 1936. godine’) više nisu bile održive” (Gorunović 2010:65).

1986. godinu Gordana Gorunović naziva annus mirabilis postmodernističke antropologije. (Gorunović 2010:73). Te su godine objavljene *Antropologija kao kritika kulture* s podnaslovom

²⁷U napetosti između tradicionalnog pristupa i novih metodoloških pojava „tradicionalna metodologija trudi se da objektivistički suspendira autora , kako bi finalni rezultat što manje podsjećao na prozu ili “možda uopšte ne priznaje da su etnografije dela (...) Ili u još rigidnijoj interpretaciji , možda zahteva depersonalizaciju i dekuluralizaciju antropološke produkcije? Možda je predpoetička metodologija antropologije zaista tretirala etnografije kao depersonalizovane, suve, autorski neutralne izvještaje? I to izvještaje koji nisu nečije ‘delo’ pa je nisu interesovale namere, konteksti, pozicije i identiteti pisaca izvještaja kao ne-dela!?” (Milenković 2007:79).

Eksperimentalni trenutak u humanističkim znanostima i Pisanje kulture: poetika i politika etnografije. Marcus i Fischer su u svojoj knjizi naglasili važnost refleksivnosti i obogaćivanje etnografskih analiza sa uključivanjem razumijevanja svjetske povijesti, globalnih procesa i ekonomije. Cilj antropologije trebalo je biti uključivanje u kulturnu kritiku, a preispituju se i mogućnosti defamilijariziranja vlastite kulture, kao i terenski rad “kod kuće” tj. antropologija provođena u kontekstu koji ju je proizveo (vidi Gorunović 2010; Bošković 2010). Metodološke i epistemološke postavke suvremene antropologije u tom su razdoblju snažno preispitivane. Clifford Geertz bavi se problemom načina kojim se povezuje iskustvo bivanja na terenu sa njihovom reprezentacijom na mjestima gdje tih “drugih” nema. Za katedrom, u bibliotekama, na konferencijama, itd. (Geertz 2010). Nekadašnja tehnička problematika, na koji način prenijeti “njihove” živote u “naše” radove “postalo je u moralnom, političkom, pa i u epistemološkom pogledu delikatno” (Geertz 2010:148).

Prema Snježani Zorić, “jasno određenje predmeta, provjerljiva metoda te naposljetku izgradnja jednog, predmetu imanentnog, sustava nisu više legitimni načini konceptualiziranja antropološkog diskursa (Zorić 2004:32). Presudnim uvidom smatra da niti predmet niti njemu primjerene metode istraživanja ne mogu više biti postulirane u svom metafizičkom bitku nego samo s obzirom na svoje mjesto unutar diskursa” (ibid.:37). Kako ne bi došlo do samoreferencijalnih tekstova i da istraživana stvarnost ima svoje mjesto jedino u diskursu zaslužna je empirijska osnova antropološkog rada²⁸ (usp Zorić 2004:40). Može se reći kako je oslabila mjerodavnost etnografije kao opisa onih drugih. Zorić piše kako do predstavnika pokreta *Writing Culture* nikome nije palo na pamet etnografske tekstove promatrati kao vrstu književnog stvaralaštva. Ako je prisustvo autora u tekstu manja tekst je smatran objektivnijim i boljim, “cilj je bio prikazati drugu kulturu jednostavnim i jasnim pisanjem bez literarno - kritičkih pretenzija” (Zorić 2004:42).

Antropologija se u svojim početnim razdobljima predstavlja u najvećoj mjeri kao fizička antropologija gdje se može ostvariti metodski zahtjev mjerljivosti predmeta, čime se antropološkim opisima osigurava jasnoća i koherentnost dok “reflektirajući sebe samoga, istraživani fenomen i njegov kulturni kontekst, antropolog neprestano revidira svoje metode

²⁸Milenković kritizira teoriju etnografije ispisanu u *Writing Culture* zborniku zbog toga što “Umesto da je posmatraju kao empirijsku osnovu naučne interpretacije, teoretičari etnografije tipa WC redefinisali su je kao oblik pisanja odnosno kao književnu formu - rezultat pisanja i objavljivanja autora koji neku temu, kulturu, zajednicu, događaj, instituciju, proces ili identitet interpretira tekstem” (Milenković 2007:67).

postupke, interpretativne pokušaje, iznalazi nova proširenja interpretacija i tek na kraju rada može njegova metoda postići evidenciju koja u prirodno/matematičkim znanostima postoji već na početku istraživačkog postupka”²⁹ (Zorić 2004:67). Kulturni fenomen karakterizira jednokratnost i osobitost³⁰ “u svakoj pojedinoj kulturi su elementi njezina oblikovanja ne samo drukčiji nego i drukčije strukturirani, te stoga ne možemo očekivati da bi jedan općeniti model sve ove raznolikosti mogao u sebi sadržavati“ (ibid.:71). Isto tako “u antropološkom spoznajnom postupku nema napredujućeg puta u spoznavanju istine (ibid.:72) (...) Zato produkcija etnografskih opisa mora biti praćena sviješću o tome da ne postoji homologija jezika i svijeta te da njihove veze nisu izomorfne; opisujući kulture u konačnim generalizirajućim tvrdnjama “onakvima kakve jesu”, previđamo da smo ostali u području relativne istine” (ibid.:339).

7. Writing Culture

Interpretativna antropologija svoj je teorijski i istraživački primat završila sa knjigom *Writing Culture*. Ta je knjiga “pokušaj da se ona (antropologija op. I.I.) zasnuje na kvalitativno novim temeljima” (Bošković 2010:182) i prijelomna je antropološka knjiga “postmodernog doba”.

Osnovna ideja koja stoji iza “smjene paradigmi” u vremenu kad se napušta shvaćanje dominantne paradigme jest da je antropologija u krizi. “Krizološki” diskurs nije nova pojava, no zbornikom *Writing Culture* radikaliziran je do granica antropološkog (samo) ukinuća kao znanosti. Ta je kriza epistemološka i politička, a zasniva se na suštinskom nerazumijevanju drugih i drugačijih. Njen je utjecaj, smatra Bošković, snažniji u sferi kulturne kritike i humanističkih nauka nego u antropologiji (usp. Bošković 2010:182).

Tim je knjigama (*Writing Culture* i *Antropologija kao kritika kulture*) započeto postavljanje brojnih kritičkih pitanja metodoloških i epistemoloških pretpostavki suvremene

²⁹Fabian smatra kako postmodernizam “signalizuje gubitak vere u sposobnost antropologije da proizvede znanje koje je ‘naučno’: objektivno, proverivo, ponovljivo i prediktivno“ (Fabian u: Milenković 2007:77).

³⁰Fabian navodi Levi Straussovo stajalište prema kojem “etnograf je prije svega posmatrač (i možda voajer). Posmatranje shvaćeno kao suština rada na terenu podrazumijeva, što se tiče etnografa, kontemplativno stajalište. (Fabijan uspoređuje sa prirodnjakom koji prati eksperiment) ... u oba ova pokreta iluzija simultanosti može dovesti do potpunog zanemarivanja aktivnog, produktivnog karaktera terenskog rada i njegove neminovne uključenosti u istorijske situacije i stvarne političke suprotnosti” (ibid.:86).

(uglavnom američke) antropologije. Ideja koja se provlači kroz tekstove autora zastupljenih u zborniku je slabljenje hegemonije dominantnih diskursa.

Rasprave proizašle nakon izdanja *Writing Culture* zbornika, Allison James vidi kao kristalizaciju nesigurnosti o predmetu antropologije (tradicionalno “drugi”), metode (tradicionalno, sudjelujući promatrač), medija (monografija) i namjere (informiranje prije nego li prakticiranje). Ona smatra kako je zajedničko pitanje svih autora u zborniku: tko, što i kako se može reprezentirati. Nastala rasprava upozorila je antropologe “da obrate pozornost na epistemološke temelje svojih reprezentacija i navela ih na razmatranje praktičnog utjecaja na procese refleksije za antropološko istraživanje i za one koji su predmet antropološkog istraživanja” (James 1997:3).

Milenković važnost zbornika *Writing Culture* vidi u njegovom pokazivanju neodrživosti opservacionizma³¹, pozitivizma i objektivizma (Milenković 2007:28), te ga smatra početkom političko metodološke krize povjerenja u jedno od osnovnih sredstava proizvodnje znanja u antropologiji kao i prijelomnim momentom u antropološkoj misli.

Kao osnovno političko - metodološko pravilo koje bi korisnici *Writing Culture* teorije etnografije trebali usvojiti i slijediti jest ne-uspostavljanje autoriteta na proučavanima korištenjem tada važećih retoričkih sredstava. Zabranjeno im je klasificirati, sintetizirati, reducirati, obavljati holističke aproksimacije i distancirane realističke reprezentacije. Prema proučavanima trebaju funkcionirati “odgovorno” tj. realistično predstaviti glasove samih proučavanih (usp. Milenković 2007). Milenković smatra kako je tim zahtjevima teorija etnografije tipa *Writing Culture* reducirala etičke i epistemološke probleme upotrebe i proizvodnje antropološkog znanja na “transformaciju etnografskog pisanja i objavljivanja, a tradicionalne metodološke probleme u antropologiji promovisala kao sekundarne u odnosu na probleme u vezi s transformacijom etnografskih iskustava u antropološke tekstove” (Milenković 2007:67).

Krajem 20. stoljeća *Writing Culture* teorija etnografije normalizirala se kao osnovna teorija. Milenković smatra kako se ona može reinterpretirati kao formalno metodološka propozicija za transformaciju etnografske prakse “na nivou udžbeničkih metodičkih preporuka za terenski rad” (Milenković 2007:69) pa je kao osnovno sredstvo uspostavljanja interakcije između etnografa i proučavanog u tradicionalno teoriji etnografije autoritet (kao samopripisano ili

³¹Alison James smatra kako je “stvaranje značenja samih antropologa dovedeno u pitanje, postalo je kontekstualizirano, posredovano i na koncu, parcijalno” (James 1997:4).

kolonijalnim kontekstom legitimirano scijentističko ovlaštenje odnosno naučna licenca). Dok je u *Writing Culture* teoriji etnografije osnovno sredstvo autorstvo (etnografija kao autorsko djelo, često književno djelo, koje se tumači poetičkim, a ne metodološkim sredstvima). Osnovna je epistemološka orijentacija tradicionalne teorije etnografije, holizam³², dok je u *Writing Culture* teoriji etnografije riječ o perspektivizmu³³. Osnovna pravila pisanja i tumačenja etnografije u tradicionalnoj teoriji etnografije je metodologija, u *Writing Culture* radi se o poetici³⁴. Osnovni cilj etnografije u tradicionalnoj teoriji etnografije jest opis stvarnosti, reprezentacija³⁵, odnosno politička dominacija, kod *Writing Culture* teorije riječ je o evokaciji, razumijevanju, kritici kulture ili zastupanje proučavanih, tumačenje ili političko zastupanje poučavanih³⁶ (usp. Milenković 2007).

Allison James se pita da li možemo uvjerljivo argumentirati svoje pristupe i ako se ono što kao antropolozi nudimo mora shvatiti kao provizorni produkt naših interakcija, kao individualnih antropologa sa individualnim informantima (James 1997:5).

8. Kritika *Writing Culture* teorije

Iako je *Writing Culture* moment jedan od ključnih trenutaka u povijesti antropološke znanosti, postoje i kritičke primjedbe o jedinstvenosti nakana autora zastupljenih u zborniku. Milenković, kao što smo naveli, smatra da su teoretičari etnografije *Writing Culture* tipa redefinirali etnografiju kao oblik pisanja (kao književnu formu). *Writing Culture* teorije etnografije olako prelaze preko kritika da etnografija kada se reducira na tekst, a antropologija na interpretaciju tekstova:

³²Govoreći o holizmu James navodi kako je "Ta je karakteristika (holizam), tradicionalno služila, za razlikovanje, od bliske rođakinje, sociologije, izlučuju određene attribute društvenog života koje teoretičari razumiju kao fundamentalne za društvena oblikovanja" (James 1997:7).

³³James smatra da "ako priznamo situacioniranu prirodu "realnosti" drugih ljudi i društvenih svjetova, moramo konačno odbaciti svaku profesionalnu tvrdnju da smo snabdjevači neposredovanih pristupa ili objektivnih 'istina'" (James 1997:5).

³⁴Vezano uz literarnost antropoloških sredstava James piše kako su "kroz diskusije pokrenute u početku 'Writing Culture' debate, antropolozi su postali svjesni da stvaranje bilo koje etnografije - tradicionalnog medija kroz koji je antropologija reprezentirala 'svjetove drugih ljudi' - uključuje upotrebu literarnih sredstava, oblika za koje se bojimo da bi nas mogli voditi prema iskrivljenjima ili krivim interpretacijama tih svjetova." (James 1997:10).

³⁵Prema James "i glasovi 'drugih' su također multivokalni, kao i glasovi antropologa - ta tvrdnja ima implikacije za etnografsku tradicionalnu tvrdnju da stvara reprezentacije cijelih kultura u svojem pisanju" (James 1997:7).

³⁶Podaci preuzeti iz tabele u knjizi Miloša Milenkovića *Istorija postmoderne antropologije* (Milenković 2007:69).

“bilo koja interpretacija teksta dolazi u obzir i sve su jednako validne pošto ni jedna ne može pretendirati na izvornost, referencijalnost prema objektivnoj stvarnosti, prema kulturi izvan antropološkog teksta, niti na neki drugi primat. Kada svedemo antropologiju na etnografiju, oslanjanje na činjenice, podatke ili građu postaje interpretativno tj. relativno u odnosu na teorijsku, ideološku, političku, akademsku i druge pozicije sa kojih autor teksta nastupa - ono što smatramo činjenicama postaje a) istraživački konstrukt, b) funkcija naše interpretativne pozicije” (Milenković 2007:68).

Iako su intencije teoretičara etnografije tipa *Writing Culture* drugačije, oni ipak rehabilitiraju regulativnu metodologiju, te se zalažu za epistemologiju koja je jednako normativna koju su htjeli kritizirati, a nedostatak koherentne slike njihove kritike onemogućilo je formiranje zajedničkog skupa pitanja koja su od kritičkog značaja za antropologiju (vidi Milenković 2007: 70). Ključni problem za Milenkovića u kontekstu *Writing Culture* jest nesprovodivost kulturne kritike evokacijom, te smatra kako nedostatak koherentne slike što se zapravo kritizira nije omogućio formiranje skupa pitanja od općeg kritičkog značaja za disciplinu³⁷ (usp. Milenković 2007:71). S druge strane, kritika radikalnog konstruktivizma koju je ponudila Snježana Zorić upozorava kako su autori *Writing Culture* potpuno odbacili supstancijalno razumijevanje kulture : “kultura i kulturni fenomeni nisu empirijska ‘stvarnost’ nego samo konstrukt unutar diskurzivnih konfiguracija” (Zorić 2004:51).

9. Dvojbe uz terenski rad (nakon *Writing Culture* debate)

U prethodna dva poglavlja ukratko su prikazane osnovne postavke i problemi *Writing Culture* preokreta u antropologiji. Smatrali smo važnim pobliže ispitati i predstaviti temeljne pretpostavke i proizašle zaključke iz radova predstavljenih u zborniku koji su imali značajan utjecaj na poimanje i shvaćanje terenskih radova krajem dvadesetog stoljeća. Kao što smo i spomenuli na početku rada, poimanje terenskog rada mijenjalo se tijekom vremena, kao što se mijenjalo i „mjesto“ čija je paradigma ovisna o pojedinom razdoblju, ali i o pojedinim pravcima u razvoju

³⁷Milenković smatra kako je predmetom konsenzusa u *Writing Culture* teoriji etnografije “da se istina formira inter-subjektivnom komunikacijom a ne otkriva percepcijom, da je u pitanju konvencija pre nego svojstvo, da je diskurzivna ‘datost’ (diskurzivno je zadata)”(Milenković 2007:112).

discipline (usp. Potkonjak 2014:17). Na kraju želimo ispitati smještenost terenskog rada u suvremenosti u kojoj ekonomski poredak kapitalizma:

“koji se temelji na liberalističkoj ideologiji u punom je smislu univerzalan i više nije utemeljen u partikularnoj kulturi ili ‘svijetu’(...) univerzalnost kapitalizma nalazi se u činjenici da kapitalizam ne označava ‘civilizaciju’, specifično kulturno-simbolički svijet, nego označava istinski neutralan ekonomsko-simbolički mehanizam koji djeluje u sklopu azijskog sustava vrednota kao i bilo koje drugog” (Žižek 2008:131).

U takvom svijetu izmijenjena je i konfiguracija terenskog rada i poimanje “terena” koji se danas smatra heterodoksnim kao što je i način na koji promatramo teren heterogen (usp. Potkonjak 2014:18). Nakon osamdesetih tematiziraju se, između mnogih, ideje multilokalne etnografije, repatrijacije antropološkog istraživanja, problem lokacije, proizvodnja lokalnosti, transnacionalnost (usp. Potkonjak 2014). Jedno od postavljenih pitanja je i pitanje definiranja antropološkog terena suvremenih svjetova, pri čemu su korištene spoznaje iz teorija postkolonijalizma i političke dekolonizacije. George Marcus (1995) razvija teoriju multilokalne etnografije (*multi-sited ethnography*) kojim traži “nove modele pristupa svakodnevnici”, želi odgovoriti na pitanje “kako raditi etnografiju u uvjetima transformacije lokacija kulturne proizvodnje”, te najavljuje smjenu prevlasti “istraživanja u ‘malim’ zajednicama, fiksiranima u jedno mjesto, samodostatne kulturne prakse i imobilnosti (ljudi, vrijednosti, ideja)” podrazumijevajući “uzajamnu uvjetovanost makro sistema i klasičnih ‘mjesta’ etnografskog istraživanja (lokalnih zajednica)” uključujući “svjetski sistem” u sastavni dio razumijevanja antropološkog predmeta gdje je “svaki lokalni subjekt svojim kulturnim praksama činioc ‘svjetskog sistema’” (...) te multilokalna etnografija realizaciju etnografskog projekta vidi kao “proučavanje cirkulacije kulturnih značenja, objekata i identiteta u rasteru vremena i prostora”³⁸ (Potkonjak 2014:23).

Suvremene teorije dovode u pitanje zamišljanje klasičnog antropološkog terena “fiksiranog, geografski određenog, singularnog lokaliteta u kojem jednom za svagda utvrđujemo lokalne subjekte kao nositelje autentične lokalne kulture” (Potkonjak 2014:25).

Gupta i Ferguson značajni su autori prilikom promišljanja suvremenog konstruiranja terena u dekoloniziranom i deterritorijaliziranom svijetu. U svojem radu problematiziraju gdje se

³⁸ Gupta i Ferguson pišu kako u postmoderni prostor nije postao irelevantan: već reteritorijaliziran na način različit od iskustva prostora karakterističan za eru visoke modernosti. Zbog toga je potrebno temeljito rekonceptualizirati politiku zajednice, solidarnosti, identiteta i kulturne različitosti (usp. Gupta i Ferguson 1997).

terenski rad danas događa, te zašto je to pitanje ostalo izvan fokusa interesa (usp. Potkonjak 2014:17). Važan autor je i Arjun Appadurai koji “pokazuje da je povijesna veza između mjesta i domorodnog subjekta odredila statično poimanje predmeta antropološkog istraživanja” (Potkonjak 2014:24).

Ulf Hannerz smatra kako kulture nisu usidrive u jednom teritoriju, te predlaže koncept transnacionalnosti i globalne ekumene (Potkonjak 2014:25). Izvođenje terena ovisi o prostoru terena koji je “određen je povezivanjem s mjestima, sjećanjem na mjesto, svakodnevnom praksom življenja u mjestima, zamišljanjem mjesta (...) radikaliziranje terena u novoj konceptualizaciji mjesta značit će da ne prihvaćamo teren kao okvir za stabilne identitete, nositelje kulture i kulturnih vrijednosti koji prožimaju mjesto” (Potkonjak 2014:25).

Potkonjak smatra kako je ključno razumjeti da su istraživačevi subjekti kao i sami istraživači sastavni dio konceptualizacije terena, te zaključuje kako su mjesto, predmet istraživanja i ljudi čija se životna iskustva trudimo saznati, razumjeti i interpretirati, ključni elementi promišljanja svakog terena³⁹ (Potkonjak 2014: 26).

Promišljajući suvremeni terenski rad, potaknuta neposrednim iskustvom bivanja na terenu, Lisa Breglia se u članku *Uncommon Sense* pita zašto nije disciplinarna transformacija iz pozitivizma u humanizam ponudila prerađen model terenskog rada, te zašto nije kritika iz 80-ih artikulirala novu praksu terenskog rada (Breglia 2000). Tradicionalni model terenskog rada održao se u dominantnim predodžbama istraživača, što je postalo problematično u izmijenjenim okolnostima u kojima se svijet nalazi u drugoj polovici 20. stoljeća.

Da se podsjetimo, tradicionalni model terenskog rada jest definiran kroz nekoliko zadataki 1. odvija se na mjestu sudjelovanja s promatranjem 2. obavezno poznavanje lokalnog idioma 3. oslanjanje na različite stilove intervjuiranja te znanje da je terenski rad isprepleten sa epistemologijom i metodologijom 4. kreiranje podataka 5. razvoj i prijevod holističkog osjećaja za svakidašnji život 6. slika holizma kao modela za komparaciju (Breglia 2000:2). Breglia navodi kako je važno zapamtiti da se ove karakteristike u ideji temelje na praksama Malinowskog, na njegovom terenu, te taj tradicionalni model smatra fantazmom, no ipak prema toj predodžbi gradimo naše standarde o provođenju etnografije.

³⁹Potkonjak mjesto poima kao “koncept određen interakcijama neke zajednice ili grupe koja u njemu i pomoću njega proizvodi materijalne manifestacije svojeg svakodnevnog života i vrijednosne ideje o “ljudima koji mu pripadaju”. Mjesto lokalizira i konkretizira etnografsko istraživanje, ali je, isto tako, konstrukt koji se oblikuje kulturnim i društvenim praksama te samim etnografskim istraživanjem” (Potkonjak 2104: 26).

Praksu terenskog rada interpretiralo se ne u duhu kritičke refleksije ili revizije već kao neku vrstu mistifikacije kontingentnosti i ne-regularnosti terenskog rada (Breglia 2000:132). Breglia je terenski rad obavljala na mjestu gdje su se vršila arheološka istraživanja, pa praksu etnografije uspoređuje sa arheološkim terenskim radom, i zaključuje kako se etnografija percipira kao “nevidljiv rad” dok oruđa, tehnike i opipljivi podaci arheološke terenske prakse stvaraju razumijevanje arheološkog istraživanja kao rigoroznog i specijaliziranog rada što nas još jednom podsjeća i na Malinowskijevu dilemu oko utemeljivosti antropologije kao znanstvene discipline objektivne metode kao što ih imaju prirodne znanosti (Breglia 2000:133). Autorica pokušava redefinirati stav koji etnografski angažman generalizira kao zdrav razum. Autorica smatra kako se naša očekivanja od terenskog rada kojim bi se proizvela nova forma subjektivnog (nasuprot objektivnom) kontingentnog (nasuprot bezvremenom i generalizirajućem) i situiranog (nasuprot holističkom) bazično nisu promijenila. Arheološki rad ona definira kao rad konačnosti i točnosti dok je etnografski usmjeren prema kontingenciji i neodređenosti što smo u prethodnom poglavlju pokazali sa teorijom Snježane Zorić. Breglia smatra kako etnograf ima drukčiji set dužnosti: u duhu etike i odgovornosti suvremene etnografije, da osigura relevantnu, dobro konstruiranu, teoretski ozvučenu, inovativnu, etnografsku produkciju (Breglia 2000:139-140). Drukčijim poimanjem etnografije i uloge same antropologije mijenja se i percipiranje terenskog rada. Zbog toga se Breglia suprotstavlja mišljenju da se za profesiju etnografa jednostavno može biti rođen, da etnografski angažman proizlazi iz zdravog razuma bez stjecanja vještina njegovog prakticiranja iako sama ne eksplicira da li je to apel za novi metodološki purizam ili nešto drugo.

U “postmodernističko” doba zajedno sa smjenom svih velikih sveobuhvatnih istina koje pogađaju i znanosti otpornije od antropologije terenski je rad kao glavno metodološko sredstvo i kao što smo već i rekli, glavni “žig” antropologije doživljavao temeljito propitivanje i rekonstrukciju. Iskustvo terena u antropološkoj je znanosti figurirao kao jedan od glavnih kriterija za dobivanje statusa antropologa. Očekivalo se putovanje (i baš je to putovanje označavalo teren kao nešto udaljeno, različito od onog domaćeg) udaljeno od istraživačevog doma i uronjavanje u drugu kulturu u dugotrajnom periodu. No, zbog svih promjena koje smo prikazali u dosadašnjem tekstu (od globalizacijskih do samih propitivanja temelja znanosti) došlo je do poremećaja između idealnog zamišljaja i praktičnog iskustva terena. Od početničkog doživljavanja antropologa kao objektivnog, neutralnog instrumenta, nepogrešivog poput mjernih uređaja do propitivanja i sumnje u utjecaj antropologove ličnosti (koja je poput svake ličnosti) podložna

hirovima različitih osobnih naravi, što onda unosi nepouzdanost u krajnji proizvod, etnografiju. Teren u koji se uranja doživljavao se kao neovisno područje, koje poput laboratorijskog, pruža istraživaču savršene uvjete za istraživanje, “No, u svijetu beskonačnih međupovezanosti i preklapajućih konteksta, etnografski teren ne može jednostavno postojati i čekati na otkrića, već treba biti naporno / marljivo konstruiran” (Amit 2000:6). Transformiranje “sela” i “zajednica” u nacije, države, mjesta pod utjecajem globalizacije onemogućava statično poimanje terena, dešava se deteritorijalizacija i reteritorijalizacija, samim tim se i ritual antropologovog “sazrijevanja” (obavljenim terenskim) dovodi u pitanje, pa tako James D. Faubion kaže kako dobar antropolog nije i ne može biti ono što je bio⁴⁰ (Faubion 2009:145).

Jedan od temeljnih antropoloških “pojmovi nosioca” bila je kultura. Dekonstrukcijom njenog koncepta fokusiranog na mjesto “dopušteni su kontingentni odnosi između kolektivnog identiteta, mjesta, društvenih odnosa i kulture” (Amit 2000:13). Kultura se više ne može smatrati neovisnom orbitom, te se društva ne mogu tretirati kao prirodne cjeline kvazi-organičke vrste (Faubion 2009:153). Ideja o kulturama “kao omeđenim, samodostatnim, odvojenim cjelinama s vlastitim značenjima i unutarnjim razvojem, cjelinama čvrsto povezanim konkretnim fizičkim lokalitetima, pokazala se zastarjelom ili prevladanom” (Pleše 2006:120).

Pitanje koje postavlja Amit jest da li je terenski rad u transnacionalnim kontekstima, gdje je povezanost mjesta i habitusa zajednice izgubljena, u kojima je distinkcija između “doma” i “tamo” zamagljena, još uvijek antropologija? Na što odgovara:

“Antropologija, kad je najbolja urušava distinkciju između mikro i makro i izaziva reificiranje koncepata kao što su dijaspora, država, globalizacija itd. koji se u svojim političkim i društvenim dosezima mogu pokazati udaljenim i apstraktnim. Narav etnografije je njena otvorenost — ad hoc stvaranje smisla i sposobnosti sretnog slučajnog otkrivanja i slobodnog istraživanja” (Amit 2000:16).

Situaciju postklasičnog terenskog radnika Faubion označuje kao: “‘multi-sited’, opširno aktivističku, suučesničku ili kolaborativnu (...) danas je teren svugdje” (Faubion 2009:152-153).

George E. Marcus i suradnici u knjizi *Fieldwork is not what it used to be* smatraju početkom relativiziranja uloge terenskog rada shvaćenog na klasičan i normativan način. Postavljaju se pitanja o promjenjivim načinima na koji određujuće prakse terena (sudjelovanje s promatranjem,

⁴⁰George Marcus u uvodu knjige *Fieldwork is not what it used to be* iz 2009. god. piše kako je i dalje osnovni trening model prvog terenskog u antropologiji čuva supstancu i koncept Malinowskijevog uvoda u *Argonaute*.

trajni susreti u trajnim mjestima) funkcioniraju u raznolikim istraživačkim procesima koji se danas poduzimaju.

Terenski se rad dovodi u središte snažnog propitivanja njegovih promjenjivih funkcija. Iva Pleše smatra kako se sa prevladavanjem koncepta kulture pokušava prevladati i teren, pa se tako istraživači bave temama u kojima se u istom istraživanju povezuju razna zemljopisna područja “bave se društvenim prostorima ili praksama, identitetima ili, primjerice, mrežama” (Pleše 2006:120), čime se mogu odcijepiti od fizičkog mjesta koje je čvrsto omeđeno vidljivim granicama. Suvremenost je doprinijela da fizički lokalitet nije taj koji određuje kulturu. Iva Pleše je svoj terenski rad obavila u virtualnom prostoru i takvu etnografiju smatra najradikalnijim pokušajem odmaka od tradicionalnog terenskog pristupa, te odbija prihvatiti jedinu istinu terena, onu koja se nalazi na udaljenom fizičkom teritoriju (Pleše 2006:122).

Pitanja postavljena u knjigama prekretnicama u antropološkoj znanosti *Writing Culture* i *Anthropology as Cultural Critique* dobivaju svoj odgovor u knjizi *Field work is not what it used to be*. Sanja Potkonjak smatra kako više od dva desetljeća nitko nije odgovorio na najvažnije pitanje i najveći problem etnografije, kako etnografski istraživati nakon Malinowskog, te gdje se provodi teren “osim u tekstualnim iscrpljivanjima postojeće reprezentacijske logike u antropologiji do osamdesetih. (Potkonjak 2009:163) Spomenutu knjigu Potkonjak smatra visoko sofisticiranom pričom “o novoj metodologiji, pedagogiji i zamkama etnografskog terena u doba novih tehnologija, izmijenjenih etnografskih interesa, redefinirana predmeta i prostora izvedbe etnografije “ (ibid.: 169).

ZAKLJUČAK

Ovim smo radom pokušali prikazati nastanak i razvoj terenskog rada tijekom povijesti antropološke discipline, usredotočujući se uglavnom na primjere iz anglosaksonskog područja. Bez obzira na krizu antropologije, staru koliko i sama disciplina, terenski rad ostao je neprijepornim metodološkim označiteljem discipline. Konceptualiziranje terena može se podijeliti na razdoblje prije Bronislawa Malinowskog i nakon njega. Bronislaw Malinowski, kao jedna od ključnih ličnosti antropologije, terenski rad je uzdignuo na razinu neprijepornog metodološkog alata. Generacije studenata i istraživača stasale su oslanjajući se na Malinowskijev

ideal. Sredinom osamdesetih godina, zahvaćeni sveprisutnim „postmodernim stanjem“ objavlju se *Writing Culture* zbornik i *Antropologija kao kritika kulture*, koje spominjemo kao najreprezentativnija izdanja onodobne kritike. Tim su radovima mnoge neupitne postavke antropološke metodologije dovedene pod temeljitu analizu. Nakon opaženih slabih i prijepornih elemenata, antropologija je započela svoje redefiniranje koje traje do današnjih dana. Terenski rad, iako pojmljen drugačije od onoga što je Malinowski imao u mislima kad je „gluvario“ po Trobrijandu, i dalje je najjače antropološko sredstvo za zahvaćanje i shvaćanje doba u kome živimo i koje kao antropolozi pokušavamo razumjeti.

LITERATURA

AMIT, Vered. 2000. "Introduction: constructing the field". U *Constructing the Field: Ethnographic Fieldwork in the Contemporary World*. ur. Vered Amit. London: Routledge, 1-19.

BARNARD, Alan. 2011. *Povijest i teorija antropologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

BISHOP, Peter. 1989. *The myth of Shangri-La : Tibet, travel writing and the Western creation of sacred landscape*. London: The Athlone Press.

BOŠKOVIĆ, Aleksandar. 2010. *Kratak uvod u antropologiju*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

ERIKSEN, Thomas Hylland i Finn Sivert, NIELSEN. 2001. *A History of anthropology*. London: Pluto Press.

FAUBION, James D. 2009. "The Ethics of Fieldwork as an Ethics of Connectivity, or The Good Anthropologists (Isn't What She Used to Be)". U *Fieldwork is not what it used to be : learning anthropology's method in a time of transition*. ur. James D. Faubion i George E. Marcus. New York: Cornell University Press.

GEERTZ, Clifford. 2010. *Antropolog kao pisac*. Beograd: Biblioteka XX vek : Knjižara Krug.

GUPTA, Akhil i James Ferguson . 1997. "Discipline and Practice: 'The Field' as Site, Method, and Location in Anthropology". U *Anthropological Locations. Boundaries and Grounds of a Field Science*. A. Gupta i J. Ferguson, ur. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

JAMES, Allison, Jenny, HOCKEY i Andrew, DAWSON. 1997. "Introduction: the road from Santa Fe". U *After Writing Culture : Epistemology and Praxis in Contemporary Anthropology*, ur. Andrew Dawson i Jenny Hockey. London: Routledge, 1-16.

KOLANKIEWICZ, Marta. 2003. "Between Science and Life: The fieldwork experience and Malinowski's *Diary*".
<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1355670&fileId=1355671>
(pristup 06. 02. 2016.)

KUKLICK, Henrika. 2011. "Personal Equations: Reflections on the History of Fieldwork, with Special Reference to Sociocultural Anthropology". *The University of Chicago Press Journals*.
<http://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/658655> (pristup 06. 02. 2016.).

LYOTARD, Jean-Francois. 2005. *Postmoderno stanje : izvještaj o znanju*. Zagreb: Ibis grafika.

MALINOWSKI, Bronislaw. 1979. *Argonauti Zapadnog Pacifika*. Beograd: Beogradsko izdavački-grafički zavod.

MALINOWSKI, Bronislaw. 1989. *A Diary in the Strict Sense of the Term*. London: The Athlone Press.

MALINOWSKI, Bronislaw. 2013. *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise, and Adventure in the Archipelagoes, of Melanesian New Guinea*. London: Forgotten Books.

MARCUS, George E. 1995. "Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography". *Annual Review of Anthropology* 24/95-197.

MARCUS, George Emanuel i Michael M. J. FISCHER. 2003. *Antropologija kao kritika kulture : eksperimentalni trenutak u humanističkim znanostima*. Zagreb: Naklada Breza.

MILENKOVIĆ Miloš. 2010. *Istorija postmoderne antropologije - Intertemporalna heterarhija*. Beograd: Srpski genealoški centar.

MILENKOVIĆ Miloš. 2007. *Istorija postmoderne antropologije - Teorija etnografije*. Beograd: Srpski genealoški centar.

PLEŠE, Iva. 2006. "Jesam li bila na terenu? O etnografiji elektroničkih dopisivanja". U *Etnologija bliskoga : poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić, Goran Pavel Šantek. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

POTKONJAK, Sanja. 2009. „Fieldwork is not what it used to be (prikaz, recenzija)“. *Etnološka tribina* 39/32:163-170.

POTKONJAK, Sanja. 2014. *Teren za etnologe početnike*. Zagreb: FF press : Hrvatsko etnološko društvo : Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta.

STOCKING, George. 1992. *The ethnographer's magic and other essays in the history of anthropology*. Madison, Wi: The University of Wisconsin Press.

ZORIĆ, Snježana. 2004. *Yongan Taejae : buddhistički ritual kao zrcalna slika korejske kulture*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

ŽIŽEK, Slavoj. 2010. *O nasilju : šest pogleda sa strane*. Zagreb: Naklada Ljevak.

SAŽETAK

Ovim je radom namjera prezentirati povijesne okolnosti nastanka terenskog rada (zadržavajući se na anglosaksonskoj antropologiji). Detaljnije razmatramo ulogu Bronislawa Malinowskog pri konstituiranju terenskog rada kao glavnog metodološkog i distinktivnog obilježja antropologije, pokušavajući istovremeno prikazati prijemore i promjene nastale tokom dvadesetog stoljeća vezano uz zamišljanje i izvođenje “terena”. U radu prikazujemo najvažnije ideje proizašle iz zbornika *Writing Culture*, kao granične i utjecajne knjige koja je u velikoj mjeri utjecala na redefiniranje terenskog rada krajem dvadesetog stoljeća. Na kraju se iznosi pregled trenutnih dilema i stanja prilikom konceptualiziranja terenskog rada.

Ključne riječi: terenski rad, Bronislaw Malinowski, *Writing Culture*, suvremeni teren

ABSTRACT

Intention of this paper is to present the historical circumstances of origination of the fieldwork (mainly in Anglo-Saxon anthropology). Our focus is on Bronislaw Malinowski's role in constitution of fieldwork as the main methodological and distinctive sign of anthropology. In the same time we try to display disputes and changes occurred during the twentieth century. We are present the main ideas that come of from *Writing Culture* as influential book that has a big

influence on redefinition of fieldwork at the end of the twentieth century. In the end we depict the current dilemma by conceptualization of fieldwork.

Key words: fieldwork, Bronislaw Malinowski, Writing Culture, contemporary fieldwork